

В. І. Малімон*

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Культура — це надія нації, її психіка,
і жодна стороння особа не має права
розпоряджатися нею без згоди господаря
Ярослав Ісаєвич

На сучасному етапі суспільного розвитку визначення місця й ролі культури в державотворчих процесах є предметом особливої уваги як вітчизняних, так і зарубіжних учених й політиків. Це зумовлено тим, що однією з головних функцій культури є людинотворча або гуманістична функція, і саме культурою, за умов забезпечення з боку держави її повноцінного функціонування, створюється активний творчий інтелект, розум й висока духовність особистості, що слугує засобом виходу суспільства на нові рівні цивілізації.

З цього приводу академік М. Жулинський, оцінюючи стан розвитку технологічно розвинутих суспільств, зазначає, що інтенсивний інтелектуальний духовний розвиток забезпечує мобільну модернізацію суспільства і гарантує демократизацію суспільного життя, підвищення активності людей та індивідуальної ініціативи. Підкреслюючи важливе значення духовного потенціалу нації для соціально-економічного оздоровлення та розвитку суспільства, він вважає, що саме на основі духовно-культурного потенціалу українського етносу слід формувати цілісну систему ціннісних орієнтацій всього суспільства¹.

Отже, сьогодні особливо зростає роль культури в нації- і державотворчих процесах, оскільки саме вона сприяє відновленню історичної пам'яті, формуванню демократичного способу мислення, розвитку й самореалізації особистості, а, отже, утвердженню громадянського суспільства з високими гуманістичними цінностями, національною самосвідомістю та патріотизмом, зміцненню цілісності та суверенітету України. Формування національної державності потребує проведення відповідної державної культурної політики. Саме від держави, її виваженої, обґрунтованої політики в галузі культури залежить зміцнення духовності, забезпечення необхідних умов для розвитку й діяльності людини, особистості як найвищої цінності суспільного розвитку.

Проблема взаємообумовленості культури та державного управління на рівні окремого суспільства висвітлена у дослідженнях П. Бергера, Г. Маркузе, Г. Райта, С. Чукут. Етнополітичний аспект цієї проблеми розглянуто в роботах Ю. Вілкова, М. Кармазінової, Б. Парахонського, М. Пірен, В. Скуратівського, В. Ткаченка, В. Трощинського. Різноманітні аспекти ролі державного управління у процесах, що відбуваються в сфері духовної культури, розглядаються у працях В. Андрущенка, Г. Атаманчука, Л. Губерського, Д. Дзвінчука, Л. Левчук, В. Лугового, В. Майбороди, І. Надольного, Ю. Павленка, В. Ребкала, П. Ситника, В. Шинкарука. Вплив сучасних інформаційних процесів на розвиток культурної політики держави безпосередньо висвітлений у працях Ж. Баландьє, Дж. Барбера, Д. Белла, О. Грипенка, С. Дрожжиної, В. Карлової, П. Кравченка, Ж.-Ф. Ліотара, Г. Месадьє, П. Нора, С. Рижкової, Б. Розенберга, Ж. Рюс, О. Сидоренка, Л. Троєльнікової, А. Флієра, А. Чучина-Русова та інших науковців. У наукових розвідках даних та інших авторів проблеми культурної політики держави розглядаються невідокремлено, ізольовано від інших проблем суспільного розвитку, а як важливі складові державотворчих процесів. Разом із тим аналіз наукової літератури підтверджує, що культурна політика держави як цілісна й відносно самостійна проблема залишається малодослідженою як у галузі державного управління, так і в соціальній філософії та культурології.

Відтак, *метою* цієї статті є визначення основних засад і напрямків здійснення культурної політики Української держави з врахуванням сучасних умов державотворення.

© Малімон В. І., 2008

* викладач кафедри державного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

¹ Жулинський М. Який дефіцит загрозливіший: енергоносіїв чи духовної енергії? // Сучасність. — 1999. — № 3. — С. 83.

Стан культурного розвитку тієї чи іншої країни є одним з найбільш об'єктивних показників не тільки духовного здоров'я суспільства, але й повноти вирішення тих проблем, в першу чергу політичних й економічних, які стоять перед ним. Серед політичних функцій держави, що регулюють внутрішнє життя суспільства, важливе місце посідає культурна політика. Із здобуттям Україною державної незалежності головною метою в цій сфері мала стати така культурна політика, яка б цілком відповідала ідеям національно-культурного відродження. Серед завдань, що мали бути вирішеними, особливо важливим вважалось законодавче забезпечення державного статусу української мови та поширення її функціонування у всіх сферах суспільного життя, утвердження історичної державної символіки, відновлення єдності та повноти функціонування національної церкви, формування української "високої" культури, збереження та розвиток усіх форм народної культури.

За роки нашої незалежності на законодавчому рівні було прийнято цілу низку законів та постанов, котрі були покликані регулювати різні питання культурного будівництва. Проте більшість з них і досі "не працює", залишаючись фактично декларативними "заявами про наміри", так як не визначені конкретні механізми втілення законодавства про культуру в життя. До того ж досить швидко на тлі затяжної економічної та соціальної кризи розмови про відродження культури перейшли у площину забезпечення її порятунку та виживання².

Протягом останніх років розвиток культури в Україні відбувається вкрай суперечливо. З одного боку, розгортаються інноваційні процеси, зумовлені тяжінням народу до національно-культурного відродження, демократичного суспільного життя. З іншого — загострюються негативні тенденції у кадровому, інфраструктурному, фінансовому забезпеченні галузі. Нарощування інноваційних тенденцій пов'язане, перш за все, з активізацією культурного життя в регіонах. Пошук більш ефективних форм роботи відбувається і у змістовному, і в організаційно-управлінському плані. Поглиблюється усвідомлення зростання значення культури як форми вияву національної самосвідомості, як фактора консолідації суспільства.

Незважаючи на несприятливі економічні чинники, матеріально-фінансові негаразди, культурно-мистецьке життя в країні та регіонах стає більш насиченим, відображає різні художні напрями і стилі, нову соціокультурну ситуацію в Україні. З'являються нові музичні колективи, заповідники, нові конкурси, фестивалі.

Бібліотеки поступово перетворюються на центри збереження та розвитку національної культури, розширюються їхні соціальні функції. В обласних бібліотеках з'являються нові структурні підрозділи, спрямовані на пропаганду української книги, впровадження маркетингу та менеджменту. В юнацьких бібліотеках організовуються служби та телефони довіри, служби соціальної підтримки молоді. Активізується бібліотечне інформаційне обслуговування підприємств, комерційних структур, приймаються цільові програми розвитку культури.

Водночас, сьогодні Україна стоїть перед глобальною проблемою: як відновити цілісний образ національної культури, як набути свою, національну, цивілізовану ідентичність. Як зазначає культуролог М. Стріха, в нових суспільних умовах з'являється необхідність подолання двох головних небезпек:

1. Надмірного патерналізму держави, що практично за умов бюджетної кризи зводиться виключно до підтримки тих митців, які ідеологічно обслуговують державу на даному відтинку часу.

2. Відсторонення держави від регулювання процесів у сфері культури, у тому числі й через пряму фінансову підтримку.

Реалізація другого сценарію в межах України загрожує їй швидкою та цілковитою культурною колонізацією, руйнуванням теперішньої інфраструктури галузі культури, вкрай небажаними соціальними наслідками і, зрештою, загрозою подальшого існування самостійної Української держави³.

² Симоненко С. П. Проблеми культурної політики в Україні та світові інтеркультурні взаємодії [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://myslenedrevo.com.ua/studies>.

³ Стріха М. Українська держава і культура: спроба пошуків взаємодії на тлі світового досвіду // Розбудова держави. — 1996. — № 11. — С. 53.

Тому, на думку А. Погорелової, завдання культурного будівництва в сучасних умовах можна без перебільшення назвати могутнім консолідуючим фактором суспільства⁴.

Як один з істотних елементів культурного надбання певної країни, національна культура сприяє розбудові національної держави і громадянського суспільства. Це джерело довіри обмежує нормативний хаос, політичний цинізм та обґрунтовану недовіру до тих політиків, які не заслуговують на звання представника національної культури.

Загалом, ресурси національної культури сприяють розвитку та розбудові національної держави за умов трансформації суспільства⁵.

Складні умови соціально-економічного і політичного життя зумовлюють нинішній стан української культури. Аналіз процесів, які проходили протягом останніх років у галузі культури, дає можливість окреслити коло найбільш актуальних проблем і питань, а також визначити шляхи підтримки позитивних тенденцій і подолаття кризових явищ.

Слід зазначити, що на певних напрямках української культури вдалося досягти позитивних результатів. Це, передусім, стосується музейної справи, так як за останні десять років значно зросла кількість історико-культурних заповідників, а також активізувалась діяльність національно-культурних товариств, шкіл естетичного виховання, театрів, філармонійних художніх колективів. У деяких областях відбулося помітне розширення культурної інфраструктури (Крим, Донецька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Херсонська області та інші регіони). Помітно поживилася культурна робота в задоволенні культурних потреб національних меншин, що проживають на території України. Відбувається процес поступової інтеграції України в європейський культурний простір.

Однак, відзначаючи позитивні тенденції в розвитку української культури за останні роки, певне піднесення її ролі в справі духовного відродження суспільства, слід вказати і на фактори, які не лише гальмують цей розвиток, а й можуть призвести до серйозних втрат.

Передусім, це неготовність значної частини працівників культури і мистецтва до роботи в умовах нової політичної та соціально-економічної системи, їх безініціативність у вирішенні питань забезпечення творчого процесу, пошуку нових форм організаційної роботи. Негативно позначається на стані справ у галузі недосконалість відповідної нормативної бази.

Поряд із невирішеністю проблем творчо-організаційного плану, помітну негативну роль у сфері культури відіграє скорочення її фінансування як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Саме скорочення коштів на закупівлю творів, державні замовлення, організацію інтелігенції на межі матеріального зубожіння зумовлює міграцію за кордон багатьох творчих особистостей.

І якщо негаразди в розбудові інфраструктури, проблеми матеріального чи технічного забезпечення за певних умов можна оперативно компенсувати, то криза в кадровій системі може відкинути нас далеко назад. Втрати в цій справі можуть виявитися непоправними.

Сьогодні система стабільного фінансового і матеріального забезпечення працівників культури майже повністю зруйнована, і це вкрай негативно позначається на багатьох творчих процесах в галузі. До цього слід додати невирішеність проблем з розподілом і працевлаштуванням випускників, їх закріпленням у творчих колективах і закладах культури.

Який же вихід із ситуації? У який спосіб можна вирішити головні завдання у справі розвитку української культури?

На нашу думку, на порядку денному стоять такі завдання:

- освоєння суспільством своєї культурної спадщини;
- подолаття культурних стереотипів і заохочення новаторських тенденцій;
- активна культурна політика держави на основі наукової концепції національної культури;
- інтенсивна розбудова інфраструктури культури;
- охоплення всієї сфери української культури сучасними інформаційними і комунікативними системами;
- законодавче стимулювання приватних ініціатив і внесків в українську культуру;
- активний вихід у світове культурне життя, відкритість до нього за умов адекватного функціонування “іммунної системи” власної культури.

⁴ Погорелова А. Культура — фактор консолідації // Політика і час. — 1991. — № 17-18. — С. 13.

⁵ Курчевська Й. Національна культура й політика // Політична думка. — 1997. — № 4. — С. 180-182.

Серед першочергових конкретних напрямків могли б бути такі:

— створення комплексної статистичної картини функціонування української мови в різних сферах суспільного і культурного життя та розробка на цій основі реальної програми її емансипації;

— рішуча переорієнтація видавничих потужностей України на видання україномовної літератури;

— популяризація української історії, культури;

— збільшення асигнувань на розвиток науки, культури, модернізації її матеріально-технічної бази;

— розширення мережі театрів, філармоній, музеїв, бібліотек, книгарень;

— підтримка регіональних культур та збільшення культурної ролі обласних і районних центрів, міст з історико-культурними традиціями;

— адаптація до українського національно-культурного субстрату різних форм масової культури, надання українського характеру сучасній індустрії розваг;

— підтримка самодіяльних організацій та наукових і культурних об'єднань, які ставлять собі за мету сприяння розвитку української культури та її популяризацію;

— підтримка українського культурного життя в усьому світі.

Практична реалізація цих засад вимагає аналізу специфіки соціокультурного розвитку України в умовах перехідного періоду. Вона ж визначатиме й перспективи використання зарубіжних моделей культурної політики, необхідного з огляду на те, що слабкість національної еліти, хронічна нестача коштів і часу різко звужують можливість маневру у культурній сфері України.

Фахівці умовно виділяють “американську”, “британську” та “французьку” моделі, які лягли в основу взаємодії суспільства і культури не тільки в більшості розвинених країн світу, а й у молодих демократичних державах Центральної та Східної Європи.

“Американська” модель передбачає:

— утримання державою невеликої кількості найбільших, найвідоміших культурно-мистецьких закладів загальнонаціонального значення;

— підтримку (в жодному разі — не 100 % утримання) некомерційних мистецьких організацій, акцій, окремих митців;

— заохочення податковими пільгами приватних осіб і корпорацій до підтримки культури.

Ефективність “американської” моделі знаходиться у прямій залежності від потужності приватного сектора, глибини суспільних традицій доброчинності та вміння митців працювати в ринкових умовах, тобто власноручно заробляти кошти, знаходити та заохочувати спонсорів. Ці умови практично відсутні в сучасній Україні.

“Британська” модель полягає в послідовному проведенні “принципу витягнутої руки” (“*arm's length principle*”), коли держава відводить певні кошти на підтримку культури й мистецтва, але дистанціюється від процесу їх розподілу. Державні кошти передаються адміністративно незалежним інституціям — Радам мистецтв, агенціям, а також керівним радам найбільших національних закладів, які й здійснюють їх фактичний розподіл через проведення конкурсів мистецьких проєктів або шляхом адресної допомоги культурним закладам. Поряд з бюджетним фінансуванням дедалі важливішою стає роль місцевих органів влади, приватного спонсорства.

Перевагою цієї моделі є те, що вона розриває ланцюг прямої господарчо-адміністративної залежності культури від чиновництва, натомість створюючи механізм впливу культурно-мистецького середовища на розподіл бюджетних коштів. Це надзвичайно важливо для посткомуністичних країн, де приватний сектор ще не здатен створювати альтернативи бюджетній підтримці, тоді як виплекане минулим режимом чиновництво прагне і надалі тримати сферу культури в залежності від своєї сваволі. Тому саме “британська” модель покладена в основу реформ в культурній сфері в багатьох країнах Центральної Європи (Чехії, Угорщині, Польщі).

“Французька” модель передбачає:

— контроль державних структур (Міністерства культури, його регіональних представництв) за процесом виділення та розподілу коштів на культурно-мистецькі цілі практично від початку й до кінця;

— допомога від місцевих органів влади більш як удвічі переважає кошти з центрального бюджету, з якого фінансується лише кілька найбільших закладів;

— надання підтримки практично кожній культурно-мистецькій ініціативі, незалежно від масштабів, форми власності, комерційного успіху тощо, якщо ця ініціатива сприяє розвитку національної культури. Тому “французька” модель приваблива для держав, де відчувається загроза національній культурі через маскультурно-комерційну експансію потужних сусідів.

При всіх відмінностях для трьох моделей, на думку фахівців, характерні:

— права та господарська самостійність більшості, якщо не всіх, культурно-мистецьких закладів, відмова держави від адміністративних важелів у взаєминах з культурною сферою;

— орієнтація не на утримання закладів, колективів, організацій, а на фінансову підтримку конкретних культурних чи мистецьких проектів;

— законодавче та економічне (через податкові пільги тощо) стимулювання недержавної підтримки культури, сприяння виникненню і розвитку мережі недержавних організацій (фондацій, агентств, мистецьких спілок), основна мета яких — підтримка і розвиток культури⁶.

На нашу думку, потрібно використовувати власні традиції розробки та впровадження культурних проектів та програм, при цьому запозичуючи “плюси” вищезазначених моделей.

Державна культурна політика має формуватися на основі взаємодії усіх суб’єктів соціокультурного простору України, бути спрямованою на реалізацію проектів “демократизації” та “децентралізації” держави, визнання етнокультури українського народу важливою сферою її національних інтересів, включеністю усіх суб’єктів українського суспільства у процес творення національної культурної самобутності, що відповідає принципу “*єдність у розмаїтті*”.

Державна культурна політика з метою актуалізації потужного культуротворчого потенціалу нації у процесі українського державотворення повинна враховувати такі умови:

— має відбуватися усунення відчужених культурних груп від культуротворчих та державотворчих процесів в Україні;

— розвиток національної культурної самобутності має розгортатися у тісній взаємодії з європейськими і світовими культурними процесами;

— вітчизняні культурні індустрії є важливим засобом розвитку національної культури, вони сприятимуть розвитку міжкультурного обміну у напрямі “*діалогу культур*”;

— процес формування та реалізації державної культурної політики має не лише відповідати принципам культурної політики міжнародних організацій, а й враховувати власну специфіку культурно-, націє- та державотворчих процесів; мають бути розроблені “альтернативні” підходи щодо протидії деструктивним процесам глобалізації;

— розвиток ринкового сектора культури, культурних індустрій у рамках національної культурної політики повинен ґрунтуватися на гуманістичному вимірі культури (як альтернативі “культури споживання”).

Культурна політика України повинна виробити гнучку стратегію розвитку, що повинна включати такі складові:

— сприяння розвитку культурної самобутності української нації;

— консолідація культурних груп українського суспільства в націє- та державотворчому процесі України;

— реалізація прав народу, культурних груп, людини в просторі культури;

— унеможливлення монополізації національного культурного простору обраним колом суб’єктних груп;

— здійснення політики підтримки “слабких” суб’єктів культури у просторі національної культури;

— гарантія суб’єктності людини у просторі національної культури як найвищої суспільної цінності;

— орієнтація на етнокультурні корені культурної самобутності України;

— формування національної культурної самобутності у системі європейських ціннісних координат;

⁶ Концепція державної культурної політики України. Основні положення. Проект // Українська культура. — 1995. — № 4. — С. 27-29.

- розвиток національних культурних індустрій як проміжних ланок між усіма суб'єктами національної культури;
- позиціонування національної культури у світовому культурному просторі;
- забезпечення національних інтересів на міжнародній арені шляхом співробітництва з європейськими та іншими міжнародними організаціями з питань культурної політики⁷;
- розробка механізму підтримки культурних ініціатив на місцевому рівні;
- запровадження протекціоністського податкового режиму для вітчизняних культурних індустрій;
- складання так званих “*мап культурних ресурсів*”;
- розвиток аналітично-інформаційної підтримки творчих проєктів.

У центрі культурної політики демократичної держави повинна бути людина, особистість, її потреби й інтереси, що сприяють реалізації в повному обсязі її природної суті. Вирішення такого завдання забезпечується, коли політика спирається на науку, реальну оцінку соціокультурної ситуації в суспільстві, професіоналізм, компетентність тих, хто її розробляє і здійснює.

Досвід розвитку країн і народів, у тому числі й України, переконує, що державна культурна політика — явище історичне, вона не може бути однаковою для різних періодів, навіть для країни в цілому, вона повинна бути на одному й тому ж етапі варіативною, враховувати історичні традиції як держави, так і її регіонів, а також сучасну соціокультурну ситуацію. Отже, державна культурна політика залежить від історичних, суспільно-політичних, господарчих, етнокультурних особливостей держави та конкретних особливостей певного етапу її існування.

Існування державної культурної політики в будь-якому суспільстві можна пояснити тим, що неможливо повністю та одночасно задовольнити культурні інтереси різних суспільних груп. Суспільство завжди має обмежені ресурси, тому завжди обмежені можливості створення та поширення культурних цінностей. Для цього необхідні певні умови: соціально-економічні, фінансові, політичні. Крім цього, існують різні думки, інколи навіть дуже суперечливі, серед представників певних соціальних груп, партій, рухів, інших суб'єктів, які мають свої культурні інтереси з приводу того, які культурні цінності поширювати, яким віддати пріоритет. Ось чому суспільство зобов'язане задовольняти, узгоджувати різноманітні культурні інтереси основних груп населення. У цьому і полягає сутність державної культурної політики. Вона передбачає відбір певних культурних цінностей для їх поширення за допомогою вже існуючих або тих механізмів, які необхідно створити. Для здійснення культурної політики в будь-якому суспільстві має бути певна кількість людей, які займають найважливіші стратегічні позиції в процесах поширення культурних цінностей: творчі особистості, державні діячі (чиновники), бізнесмени-меценати та інші⁸.

Отже, культурна політика демократичної держави повинна враховувати багатосуб'єктність і багатооб'єктність культурного процесу при регулюючій ролі держави, забезпечувати спадкоємність культурного розвитку. Культурна політика має бути трансформована і реформована таким чином, щоб стати здатною гідно відповісти на виклики сьогодення.

⁷ Бакальчук Б. О. Культурна самобутність як фактор національної безпеки України: гуманітарний аспект [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.niisr.gov.ua/vydanna/rapoqama.

⁸ Карлова В. Проблеми правового забезпечення функціонування культурної сфери // Вісник УАДУ. — 2002. — № 2. — С. 261-262.